

a regényt az ismertett művek kategóriájából. A háború közeledő robájában az élet és halál alternatívája félredobja a merev formákat, kialakult szokásokat és egymás közelébe sodorja az embereket. Az anya és a lány viszonyát ebben az esetben nem befolyásolja az érvényesülés szándéka, kapcsolatakat az életben maradás igénye tölti meg emberi tartalommal, nemes emberi érzésekkel, ami egyúttal kivételes helyzet is biztosít ennek a regénynek Moravia művei között. *Az asszony meg a lánya* lapjain még a pszichoanalízis módszerei is elfakulnak. Rosetta anyjával együtt erőszak áldozata lesz, de ez a megrázó élmény nem hatalmasodik el rajta, mint például Andreinán, *Az elhibázott becsvággyak* hősnőjén. A háború elvonulásával párhuzamosan a szörnyű kaland érzelmi vihara is lecsillapodik és helyreáll az egyensúly a világgal, az emberekkel.

SZABOLCSI MIKLÓS

Szövegelemzés és történetiség

Megjegyzés. Az itt következő cikk – egy 1966 szeptemberében Strasbourgban, a FILLM (Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes) kongresszuson tartott francia nyelvű előadás magyar szövege. Mentse ez a körülmény vázlat-kísérletszerűségét – és (a szokottnál is feltűnőbb) szakmai nyelvét.

1. Az utóbbi időben a szövegelemzés bizonyos strukturalista jellegű módszerei elterjedésének lehetünk tanúi. Az idevágó munkák mind elméleti szempontból, mind a konkrét elemzés terén új és váratlan eredményeket hoztak. Anélkül, hogy a terminológiai kérdéseket részletezném, strukturalistának tekintem a továbbiakban azokat az irányzatokat, melyek a szöveget autonóm egységnek tartják, megkísérelve a benne rejlő törvényeket kibontani, elemeinek „szétvágása” és szétszedése útján, és amelyek a szöveg struktúráját igyekeznek felépíteni, a „szétvágott” elemekből állítva fel e struktúra modelljét. Mindezek a módszerek szigorúan a szinkronia elvét vallják – ha elméletileg nem is, de a gyakorlatban mindenképpen –, s nagyon élesen különbséget tesznek a szöveg idő-dimenziója és jelenlegi állapota között.¹

Közismert, hogy e ma divatos módszerek elődei fellelhetők az orosz formalistáknál, a prágai Nyelvészeti Körben, a New Criticism, a Close Reading angolszász eredetű iskoláiban (elég most csupán T. S. Eliot és Richards nevét említeni) – már a húszas évektől kezdve. A legutóbbi strukturalista munkák azonban sok új elemet hoztak, főleg elméleti szempontból, és mintegy megfiatalították ezeket a módszereket. Nagyon leegyszerűsítve a kérdést, ma beszélhetnénk:

a) egy strukturalista irányzatról, amelyet közvetlenül a nyelvészeti munkák alakítottak ki, – amelynek első teljesítményeit az orosz formalisták és a prágai Nyelvészeti Kör tagjainak munkáiban találjuk; ennek az irányznak mai vitathatatlan vezetője és mestere Roman Jakobson – aki nem csupán a nyelvészeti fogantatású strukturális elemzés programját vázolta fel, de több kitűnő szövegelemzést is tett közzé. Ezt az iskolát erősíti ma C. Lévi-Strauss strukturális antropológiájának hatása; és a Franciaországban jelenleg oly sokat vitatott „új kritika” egy része is Jakobsont (általában a strukturális nyelvészetet) és C. Lévi-Strausst követi.²

b) egy strukturalista irányzatról, amely főleg az információelméletet s a kommunikáció-elmélet legújabb eredményeit követi. Ez az iskola gyakran alkalmazza a matematikai, sőt kibernetikai módszereket a szövegek modelljének felépítésére. Guirard, Zipf, Shannon, H. Frank és mások jól ismert műveit tekinthetjük e módszerek kidolgozásának alapjaként. Th. Sebeok, Max Bense, Wilhelm Fuchs és Joseph Lauter képviselik ma e szemléletmódot legkövetkezetesebben, s talán A. A. Moles vitte tovább a legváratlanabb irányokba. A Szovjetunióban a Kolmogorov köré csoportosult iskola, főleg Kondratov – Csehszlovákiában a nemrég elhunyt Jiří Levý –, az irodalom matematikai modellezésének új és új módjait tárták fel.³ Egyébként Moles maga a strukturalista és dialektikus elméletek metszéspontjának tekinti esztétikai információelméletét.⁴

Nem a mi feladatunk felvázolni ezeket az elméleteket, sem elemezni eredményeiket; talán elég csupán jelezni, hogy módszertani szempontból, az elmélet általános területén ezek az iskolák – főleg a második-figyelemre méltó gondolati s termékeny munkamódszerbeli újdonságokat hoztak. A kortárs irodalom néhány jelensége (a francia „új regény”, bizonyos költészeti irányzatok) és

a régebbi korok irodalma (Mallarmé, Valéry, a XVI. század francia hermetikuskai) is új értelmezést és elemzést nyertek ezeknek az elméleteknek a fényénél. Úgy tűnik, hogy a poétika, de főleg a ritmika és a metrika területén a legmeggyőzőbbek ezek az eredmények (R. Jakobson jól ismert tanulmányai, Fónagy Iván fonostilisztikai munkái a költői nyelvről).⁵ Ami az irodalmi szövegek elemzését illeti, szintén találunk néhány érdekes kísérletet; bár igaz, hogy még viszonylag túl kevés részletes elemzés született eddig.⁶

2. Azok, akik eddig, mint én, szövegekkel foglalkoztak – modern magyar költők verseit elemezve, műveik kritikai kiadását készítve, de főleg genetikai, történeti szempontból; akik munkájuk közben a diakronikus elemzés módszerét ez szokták –, azok fel kell hogy tegyék a kérdést: vajon mindezek a strukturalista módszerek, amelyek elsősorban a szinkronikus szemléletet ismerik el, teljesen idegenek a genetikai-diakronikus módszerek számára? A két módszercsoport kiegészítheti-e vagy kölcsönösen kizárja egymást?

A strukturalista módszerek egyes követői javasoltak már régóta bizonyos szintézist, egységet, közeledést a diakronikus és strukturalista módszerek között. Így pl. Jakobson: „Synchronic analysis must encompass linguistic changes and vice-versa, linguistic changes may be comprehended only in the light of synchronic analysis.”⁷ Lévi-Strauss több alkalommal határozottan kijelentette: „a strukturalista kritika és a történeti hatáskörű kritika távolról sem zárja ki egymást, inkább kölcsönösen feltételezi egyik a másikat. Egy jó strukturalista tanulmány mindig feltételezi a történelem buzgó kutatását, irodalmi tárgy esetében pedig a nyelvészet vizsgálatát: két terület, amely leginkább megkívánja a kutató feltételezéseinek külső ellenőrzését.”⁸ Egy másik alkalommal: „a történelmi struktúrák elemzése magában foglal egy állandó jellegű visszanyúlást a történelemhez.”⁹

Kétségtelen: a szövegek elemzése egyes fázisaiban kiegészíthetik és segíthetik egymást; másrészt sok területen ellentmondanak egymásnak. Mégis, már most lehetne alkalmazni az irodalmi művek elemzésére együttesen is e két – egymást gazdagító – módszert.¹⁰

Mindenekelőtt néhány szót az irodalmi szöveg természetéről. A szöveg nyelvészeti-strukturalista meghatározását: „a jelek összefüggő rendszere”, vagy ahogy Bense mondja, a szöveg topológiai elvéről beszélve: „Szövegek olyan képződmények, amelyek szavakból mint döntő elemekből állanak. A szöveg gyűjtőfogalom, ez elemek időben és térben való mindenfajta összeállítására.”¹¹ ki kell egészíteni avval, hogy valójában egyetlen szöveg sem létezik függetlenül, önállóan. Minden irodalmi alkotás irodalmi, történelmi, pszichológiai összefüggésbe van ágyazva, és csak ebben az összefüggésben érthető meg teljesen és véglegesen. Minden szó, minden állítás valami *szövegen kívüli* dologra utal. Még Max Bense is avval zárja fejtegetéseit, hogy a szövegek „Weltrelation”-ját kell megragadni, – ez pedig magában foglalja a „Welt”, a történeti és irodalmi körülmények megismerésének szükségességét. Ahogy Sartre mondja: „egy szellemi alkotás természetszerűleg valamire utal”.¹² Meg lehetne kockáztatni azt a meghatározást is, amely szerint minden irodalmi mű egyfajta útkereszteződés, ahol a különböző nyelvészeti, irodalmi, pszichológiai tényezők találkoznak; azt is mondhatnánk, hogy a szöveg éppen e különböző elemek *terméke*; mint R. Fayolle írta nemrég,¹³ a mű, a szöveg olyan jelenség, amely „egy történetbe ágyazódik és amelynek megvan a saját története”.

A prágai Nyelvészeti Kör már a 20-as években hangsúlyozta, hogy az irodalmi mű sajátos struktúrájának nemcsak formális, hanem szemantikai része is van (tehát jelentéssel bír), és ahogy az irodalmi mű nyelvén vizsgálata csak a nyelv struktúrájának egésze szempontjából lehetséges, úgy maga a struktúra csak része az irodalom egész struktúrájának.¹⁴ Mukařovský ezt újabban úgy fejezi ki, hogy egy mű struktúrájában *művön kívüli* értékek, összetevők zárt együttese jelenik meg.¹⁵ S bár az újabb strukturális irányok e felfogástól a pusztán formális analízis felé hajlanak el, magunk már a struktúrát sem tudnók másként, mint jelentéshordozónak tekinteni.

Olyan módon is lehetne fogalmazni, hogy az irodalmi mű, a szöveg néhány általános törvénynek vagy inkább általános szabályszerűségnek is engedelmeskedik, s ezeket strukturalista módszerrel fel lehetne tárni. Két nagy hálózat realizálódik minden irodalmi műben; a szövegek bizonyos általános vonásai és a különböző irányzatok és tényezők, amelyek meghatározzák a szöveg születését. A strukturalista módszer főleg az első, a genetikai módszer pedig a második rendszerrel foglalkozik. Ki kellene tehát bontani, szét kellene választani a szövegben a két hálózatot; az általánost és az egyedit, a változatlan struktúrát és az állandóan változó konkrét megvalósítást.¹⁶

3. Hogyan lehetséges ez a gyakorlatban? A szintézis különféle módjai képzelhetők el. Pl.:

a) Egy szerző, egy kor különböző szövegei struktúráinak elemzését elvégezve, összehasonlítható

ezeknek az elemzéseknek az eredményét, egyezések és különbségek köré csoportosítani a jellegzetes vonásokat. Az egyezések és különbségek eredményei itt az *idő stíkján* a lélektani és történelmi folyamatoknak. Az irodalmi folyamatot (irányzatot, egy műfaj történetét stb.) és az író pályáját mint az egyezések és különbségek sorozatát értelmezhetnénk. Sőt felállíthatnánk a különböző műfajok s az eltérő korok különböző művei *struktúra-modelljét* – és összehasonlíthatnánk a művek konkrét megvalósulását e modellekkel – éppúgy, mint ahogy a metrika egy séma, egy ideális modell konkrét megvalósításának tekinti a verset. Különböző irodalomtörténeti, történelmi áramlatokat, alkotó egyéneket jellemezhetünk így *kölcsönös egyezéseikkel és különbségeikkel*, és az egyezések és eltérések különleges rendszereként magyarázhatjuk őket. Hasznos lehet ez a módszer az összehasonlító irodalomtörténetben is; ezzel az eltérés-rendszerrel kidomboríthatók a nemzeti irodalmak egyes jellemvonásai.

b) Meg lehetne kísérelni egy szöveg elemzését egyszerre mindkét módszerrel – azaz: felépíteni egy irodalmi mű struktúráját, formájának szabályszerűségeit stb. – és, mintegy második lépésként, az így kapott struktúrát egy nagyobb összefüggésbe helyezni. Ezt az összefüggést, kontextust meghatározza: a-b) egy kettős történelmi összefüggés: a) irodalomtörténeti: motívumok, formák, áramlatok, hatások, amelyek a szavak, képek kiválasztásában játszanak szerepet; ide tartozik a teljes toposz-problémakör; b) a szó szoros értelmében vett történelmi: így nevezve mindazokat a történelmi, gazdasági, politikai tényezőket, amelyek a szöveg létrejöttére hatottak; c) a lélektani összefüggés – azaz a költő pszichológiai jellemvonásainak, alkotómódszerének, jellemének, alkátának, sőt rögeszméinek figyelembevétele – másrészt az általa kialakított világgép.

Ebből a szempontból egy irodalmi mű *változatai* döntő jelentőségűek, mi több, tanulmányozásuk a két módszer közötti egyik *összekötő kapocs* lehet.

Egy irodalmi szöveg változatai ugyanis – egyrésztől struktúrájának részét képezik, sajátos struktúrákat alkotnak az alkotás különböző szakaszaiban – megvilágítják és magyarázzák a végleges szöveget, mint struktúrát; de másrészt ezek a változatok már a diakronia területére vezetnek bennünket, mivel egymást követő szakaszokat képeznek a múlt időben, azaz magyarázatuk lélektani és történelmi szempontokat követel. Épp ezért, ha megfelelő számú szövegváltozattal rendelkezünk, megkísérelhetjük egyszerre felépíteni a struktúrát és megmagyarázni keletkezését-fejlődését.

A struktúrát a jelzett összefüggésbe természetesen csak összehasonlítással helyezhetjük (más versekkel, más áramlatokkal, más struktúrákkal stb. összehasonlítva) – tehát át kell lépnünk a szöveg határait, hogy egy tágabb kapcsolatrendszerbe építhessük be azt. Az ilyen eljárások segítségével hozzájárulhatunk a felépített struktúra megmagyarázásához, *értelmezéséhez*.

4. A korszerű genetikai, történeti módszer lényegében a következőképpen egészítheti ki, fejlesztheti tovább a strukturalista módszereket:

a) Megadhatja a strukturalista módszerek által felfedett műalkotás-jellemvonások értelmezését, magyarázatát. Ismeretes, hogy e módszerek végeredményben az irodalmi jelenségek általános – deduktív – leírását szeretnék adni, ki akarnak dolgozni egy általános érvényű szöveg- és irodalomelméletet, amely minden irodalmi jelenséget megmagyarázna.¹⁷ Egy ilyen horderejű vállalkozás eredményét illetően szkeptikusak lehetünk, de el kell ismerni, hogy az irodalmi tényanyag félelmetes változatosága, egyre növekvő volta csüggesztő, – és indokolhatja a deduktív eljárásokét. Sőt úgy is tekinthetjük az irodalmi folyamatot, mint amely az egyéni kapcsolatoktól a nagy, általános kategóriákig vezet. A *művet*, a *szöveget* a különböző pszichológiai, történelmi tényezők segítségével kell értelmeznünk, és az így megvilágított műalkotás szerves részévé válik egy nagyobb egységnek, az általános irodalomtudománynak, amely az irodalmi folyamat új és ismert elemeivel, a különböző műfajokkal, nagy áramlatokkal stb. foglalkozik.

A szövegek és az irodalom néhány általános jellemzőjén túl azonban a műalkotás mindig a maga konkrét, pillanatnyi – történelmi – formájában létezik, amelyet osztályozni, magyarázni kell tudnunk. Még a legalapvetőbb struktúrák sem megváltoztathatatlanok, és értékelést, elemzést igényelnek; ami viszont csak akkor lehetséges, ha megvizsgáljuk a történelmi összefüggéseket, az irodalmi hagyomány, az irodalmi műfajok és az egyéni alkotás viszonyát stb. Egy újabb nyilatkozatában maga C. Lévi-Strauss fejti ki: „Nem fogom fel, hogyan lehetne tanulmányozni egy irodalmi művet strukturalista szellemben, anélkül, hogy előzetesen ne biztosítsuk magunknak mindazt a segítséget, amit a történelem, a biográfia, a filológia nyújthat a magyarázatnak.” A cseh strukturalista, L. Doležel szerint: „Egy művészeti iskola nyelvi struktúrájának vizsgálata *csak* a szinkron analízis és a történeti analízis összekapcsolásával lehetséges.”¹⁸ Néhány strukturalista ins-

pirációjú tanulmánnyal szemben (pl. Ruwet említett munkája) éppen az a jogos kifogás merülhet fel, hogy a nyelvi struktúrát, a szövegek szóhasználatát stb. elemezve alig gondol a történelmi szemantika kérdéseire. Ugyanakkor ezek a tanulmányok talán nem mindig veszik tekintetbe egy korszak, egy irodalom toposzait sem.

b) Másfelől: a történeti és összehasonlító vizsgálat tudna válaszolni egy gyakran hangoztatott kérdésre: egy-egy struktúra vagy struktúratípus miért éppen egy adott történelmi és lélektani pillanatban tűnik fel, – létezik-e valamilyen törvény, amely meghatározza, hogy egy struktúra milyen korszakhoz vagy lelkiállapothoz tartozik; léteznek-e megkülönböztetett jelentőségű struktúrák bizonyos jelentések hordozására, bizonyos irodalmi áramlatok kifejezésére.¹⁹ Maga Jakobson utalt több ízben is erre a lehetőségre, amikor a realista és nem realista irodalom struktúráinak alapvető különbségeire mutatott rá.²⁰

c) Végül egy utolsó javaslat: a strukturalista és történelmi, szinkronikus és diakronikus módszerek ilyen kapcsolata tágabb perspektívában is rendkívül termékeny lehetne. A két módszert együttesen lehetne alkalmazni egy irodalmi folyamat, egy nemzeti irodalom valamely jelentős korszakának ábrázolására, vagy akár az összehasonlító irodalomtörténetben. Egy irodalmi áramlat történetének elemzése közben meg lehetne állni, hogy egy fejlődési szakasz, az irodalom helyzete, egy műfaj struktúrája, egy irodalmi jelenség szinkronikus módszerű vizsgálatát elvégezzük.²¹ Így például egy szerző (művészi) biográfiájában előnyösen lehetne a két, egymást kölcsönösen megvilágító módszert alkalmazni; a tárgyalt író valamely szövegének strukturális elemzése a történelmi és biográfiai kutatás kereteibe illeszthető, – a strukturális elemzések sora pedig megvilágítható a történelmi, biográfiai és lélektani tények segítségével. Úgy tűnik tehát, hogy a két módszer közös alkalmazásának legkedvezőbb területe az irodalmi biográfia. (Ez a műfaj napjainkban kissé háttérbe szorított, de mindenképpen alapvető jelentőségű az irodalomismeret számára.)²² Gerard Genette már felvázolta az ilyen típusú kutatás egy változatát: „A strukturalista elv itt az irodalom általános fejlődésének vizsgálata: egy-egy időszakban szinkronikus metszeteket készítve és az így kapott képeket összehasonlítva”.²³ A továbbiakban aztán Genette (követve az orosz formalistákat) megállapítja, hogy az ilyen kutatómunka feltárhatná egy műfaj, egy forma, egy téma *funkcióváltásának* elvét az irodalomtörténetben. Kétségtelen, az irodalmi funkció története a két módszer közös alkalmazásának egyik eredménye lehetne.

Mindebből egy másik következtetés kínálkozik: az, hogy érezzük a történeti-genetikus módszerek felfrissítésének, gazdagításának, kiszélesítésének szükségességét – itt speciálisan a szövegelemzés lélektani és történeti módszerei terén – egyben úgy véljük, hogy a strukturalista elemzés számos módszere gazdagíthatja is őket. Hadd emlékeztessék itt arra, hogy Marx módszere – főműveiben, elsősorban A tőkében – a történelmi elemzésnek és a struktúrák elemzésének kombinációja volt.²⁴ A strukturalista módszerek eredményei is úgy lennének értelmezhetők, ha a történeti módszerek szempontjaival gazdagodnának. Így talán itt is ugyanabban az irányban haladunk, a szintézis, a módszerek és elemek kölcsönös gazdagítása irányában, mint tudományunk más területein.²⁵

5. Néhány javaslatot említettem csak, inkább munkahipotézist, amelyet a gyakorlatban kellene ellenőrizni. De ennek ellenére nem akarom figyelmen kívül hagyni azokat az alapvető különbségeket, amelyek elválasztják a két módszert.

A nyelvészeti strukturalizmus egyes kiemelkedő képviselői a múltban sem látták elszigetelt struktúrákként, zárt egységként a műveket; a jelenben a Prágai Nyelvészeti Kör munkájának folytatói, a cseh strukturalisták (J. Levý, L. Doležel, H. Jechová) és maga Roman Jakobson képviselik azt az álláspontot, hogy az irodalmi mű, a nyelvi és művészi „sorok” részei egy nagyobb, társadalmi-történeti együttesnek, – természetesen nem mechanikus módon.²⁶

Bonyolultabb a helyzet C. Lévi-Strauss esetében; aki korábbi műveiben elveti a történelem fogalmát, a történelem értelmét, ésszerűségét,²⁷ – helyettesítve ezeket egy eleve létező, időtlen struktúra-fogalommal; a történeti kutatás így átalakul a formák strukturális elemzésévé, a lélektani és logikai jellegű belső összefüggések vizsgálatával. Másrésztől a strukturalista elemzéseiben a kulturális folyamatok pusztán tudatalatti jellegű elemeinek biztosított elsőbbsége is elfogadhatatlan a történeti szemlélet számára. A funkció és struktúra szétválasztásának, a történelemnek e strukturalista felfogása nemrég Lucien Goldman – szerintem jogos – filozófiai bírálatának tárgya volt.²⁸

Újabb C. Lévi-Strauss – valamint más neves francia strukturalisták, mint J. Greimas – ismét visszatérnek a történelem, a történetiség fogalmához és elhatárolják magukat a rájuk hivatkozó „neostrukturalista” kritikusoktól.

Ezek ugyanis szélsőséges–kiélezett formában képviselik a jelentés nélkül, autonóm struktúra, a történelemellenesség álláspontját, az ortodox fenomenológia elvi pozícióit – csak a kibernetikus elméletekből vett indokolással. Az ilyenfajta strukturális elemzések legtöbbje tárgyául eddig a kísérleti, hermetikus irodalom egy bizonyos típusa szolgált csak, vagy amint G. Genette nevezte, inkább „halott”, távoli, naiv, népszerű irodalom és néhány műfaj, pl. a tárcaregény stb.²⁹ Következtéseik gyakran csak a mai irodalom egy bizonyos áramlatára alkalmazhatók.

Az irodalmi fejlődés problémája és a kritikai és esztétikai értékítélet kérdéseiben sem lehet velük a történeti vizsgálódásnak közös elvi platformja. Vitatható még maga a jelentés, a „message” fogalom, a szerkezet és a tartalom kölcsönös egymástól-függése is. A strukturalizmus ilyen képviselői ugyanis még annak a lehetőségét is tagadják, hogy a műből bármilyen értelmet kiolvashatunk.³⁰

Márpedig az irodalomtörténész, a szövegelemző feladata sohasem csupán a leírás, elemzés, de az értékelés, ítélet is, amellyel az irodalmi folyamatban – az alkotás megszületésének bonyolult és dialektikus folyamatában a maga részéről részt vállal.

JEGYZETEK

1. A struktúra-fogalom meghatározására a társadalomtudományokban ld.: *Sens et usage du terme structure*. Mouton & Co. La Haye, 1962 – C. Lévi-Strauss: *Anthropologie structurale*, Paris 1958. 306 old. – R. Barthes: *L'activité structuraliste* (Essais critiques, 213 old.-tól). A strukturalizmusnak fentieknél szélesebb, kultúrfilozófiaibb meghatározása: Jean Pouillon: *Présentation: un essai de définition*, Temps Mod. 1966. nov. 772. skk. – 2. Ld. főleg: *Style in language* (ed. Th. Seboek), 1964., itt Jakobson alapvető cikke: *A nyelvtan költészete és a költészet nyelvtana*. – S. R. Levin: *Linguistic structures in Poetry*, (Den Haag, 1965. Janua Linguarum 23.) R. Barthes: *Essais critiques*, Paris 1964. (főként a *L'activité structuraliste* és a *Qu'est-ce que la critique c. tanulmányokat*) – Legújabbban: G. Genette: *Figures*, Paris 1966. – 3. Max Bense: *Theorie der Texte, Eine Einführung in neuere Auffassungen und Methoden*. Köln [1963] – A. A. Moles: *Théorie de l'information et perception esthétique*. Paris 1958. – Moles: *Cybernétique et oeuvre d'art* (Progress in Biocybernetics 3. kötet, éd. N. Wiener–J. P. Schädé, Amsterdam 1966, 21 old.-tól) – Th. Seboek: *Sound and meaning in a Cheremis Folksongtext* (for R. Jakobson, La Haye 1956.) – F. Todorov: *Procédés mathématiques dans les études littéraires*. Annales (Ec. – Soc. – Civ.), 1965 május–június 503 old.-tól – *Mathematik u. Dichtung* Hrsg. Helmut Kreuzer und Rul Gunzenhäuser, München, 1965. – A. Kondratov: *Matematika i poezija*, 1962. uő, *Teorija informacii i poetika...* Problemy Kibernetiky 9. 1963. –vö. a Tartui Egyetem köré csoportosult szovjet strukturalisták kiadványát: *Szemiotiké. (Trudi po znakovim szisztémam)* Tartu, 1965. – 4. i. m. 35 old. – 5. Legújabbban: I. Fónagy: *Der Ausdruck als Inhalt* (Math. u. Dichtung, 243 skk.); uő: *Le langage poétique: forme et fonction*. (Diogenes 51, 1965. 72 old.-tól) – 6. Néhány újabb példa: Nicolas Ruwet: *Analyse structurale d'un poème français*. Linguistics (s'Gronovage) 1964. jan. 62–84 old. – R. Jakobson–C. Lévi-Strauss: „*Les chats*” de Baudelaire. L'Homme II. 1. 1962. 5. old.-tól. – V. N. Toporov: Rilke és Verlaine elemzése a *Szemiotiké c.* kiadványban (306 skk.), valamint D. N. Szegal és T. V. Civjan cikke az angol nonsense-költészet struktúrájáról (uo. 320 skk.) – 7. *Selected writings* I. 502. – 8. Le Monde, 1965. dec. 25. 11 old. – 9. *Anthropologie structurale* 29 old. – Nathan Wachtel: *Structuralisme et Histoire* (Annales [Ec.–Soc.–Civ.]) 21, 1–2/1966. 71. old.-tól, aki bár a két módszer alapvető különbségét (formális-történeti logika) hangsúlyozza, mégis úgy összegez, hogy a gyakorlatban együtt kell működniük. „Hogy meghatározunk egy eseményt, ehhez nem elég a megértő leírás, hozzá kell rendelnünk más struktúrákhoz, és hogy ezeknek végső jelentését megtudjuk, igenis a történelmi folyamatba kell megmerítenünk. A két módszer előzetes szétválasztásának és szükséges összekapcsolásának problémája ez.” – i. m. 93 l. – A struktúrák és történetiség viszonyáról másképp ld. Jean Pouillon, id. cikk 785 l., „Strukturalizmus és történelem közt nem szabad, hogy ellentét legyen. A történeti jelenségeket tehát le lehet írni strukturálisan, nem a strukturalista helyezi a struktúrát a történelembe, – maga a történelem kívánja a strukturális elemzést.” Szerinte a történelemnek mind kontinuitását, mind szakítás-jellegét lehet így elemezni. Ugyanezt a kérdést, elvi-filozófiai síkon, a strukturalista nyelvészet alapelemeit is felülvizsgálva fejtegeti A. J. Greimas, a neves szemantikus, a Temps Modernesnek ugyanabban a strukturalizmus-számában (*Structure et histoire*, 815 skk.) – 10. A kérdést felvetették a varsói költészettani kongresszuson. S. Zolkiewski: *De l'intégration des études littéraires* (Poetika, Warszawa, PAN, 1966. 763 old.-tól). Legutóbb G. Genette tárgyalta a kérdést figyelemre méltó éleslátással és a miénkhez hasonló megjegyzésekkel: *Structuralisme et critique littéraire* (*Figures*, 145–150 o.). Meg kell jegyezni, hogy L. Goldman is strukturális-genetikai módszernek nevezi elképzelését (a „Világkép”-elmélet, a mű kapcsolatai a szociális csoporttal); sőt a marxista módszert is gyakran nevezték „strukturális-genetikai” módszernek. – 11. i. m. 109. l. – 12. J. P. Sartre: *Qu'est-ce que la littérature?* Éd. de poche, Idées, 88. l. – 13. R. Fayolle: *La „critique nouvelle”*. Nouvelle Critique. 1966/5. 133 l.-tól. – 14. vö. L. Doležel: *Zur statistischen Theorie der Dichtersprache* (*Mathematik u. Dichtung*, 275 skk.)

- 15. Mukařowsky: *Studie z Estetiky*, Praha, 1966. 51 l. (Az adatot Bojtár Endre egy kéziratban levő tanulmányából vettem.) - 16. A két módszer, a történeti fejlődésrajz és a strukturális leírás között „dialektikus összefüggés, kölcsönös feltételezettség van” - mondja S. Zolkiewski. (i. m. 789 l.) - A strukturák pszichológiai, illetőleg történeti kontextusba való beleágyazása szükségességét a fiatal olasz kritikus, a „nyitott mű” elméletének hirdetője, Umberto Eco is látja (*L'oeuvre ouverte. Appendice à l'édition française*, Paris, 1965. 310, 312 l.) - 17. Ld.: C. Lévi-Strauss véleményét a tudományok olyan csoportjáról, amelyek általános szabályokká alakulnak. (i. m.: 329 l.) - Egyébként R. Barthes - Franciaországban sok vitát kiváltott - legutóbbi műveinek törekvése az irodalom általánosított, deduktív elméletének kidolgozása. (*Éléments de sémiologie*, Communications 1964). Mindezeknek a törekvéseknek elméleti megalapozását C. Lévi-Strauss elmélete jelenti a megváltoztathatatlan, időtlen strukturákról - amelyeknek szerinte a társadalmi, művészi kulturális tények csak anekdotikus megvalósulásai. (i. m. 225 l.) Ami az adatok nagy tömegét vizsgáló tudós számára felvetődő problémákat illeti, ld. C. Lévi-Strauss: i. m. 316-317 l. - 18. L. Doležal, *Mathematik u. Dichtung*, 279 l. - C. Lévi-Strauss nyilatkozatát, ld. *Lettres Françaises*, 1967. jan. 12. - 19. ld. G. Genette i. m. 151 l. - 20. - A „*Deux aspects du langage et deux types d'aphasie*” című híres tanulmányában (*Essais de linguistique générale*, Paris, 1963. 61 l.). - 21. A nyelvészetben R. Jakobson hirdette ezt a módszert: „Minden változást a rendszer szempontjából kell elemezni, megjelölve, milyen volt a változás előtt és milyenné vált utána.” - (*Essais de linguistique Générale*, Paris, 1963. 36 l.) Az irodalomtudományban: „Ha a történeti poétika valóban megértő akar lenni, akkor úgy kell felfogni, mint egy szuperstrukturát, amely egymást követő szinkronikus leírások sorára épül.” (i. m. 212 l.) - 22. A két módszer egyesítésére tett más kísérleteket illetően a költői képről tartott varsói kongresszus (1960) anyagára szorítkozom, ahol az egyik téma éppen a két módszer szembeállítás és határainak megvonása volt. (Ld. pl.: M. R. Mayenová: *Quelques différences entre un texte versifié et non-versifié*, Poétika, PAN 1960. 360 l.-tól, - H. van Schoonefeld: *Realism as a linguistic problem* i. m. 471 l.-tól, - I. Fónagy: *Informationsgehalt von Wort und Laut in der Dichtung*.) Egyébként tudomásom szerint a két módszer egyesítésén alapuló jelentős nagy szintetikus munkák még nem születtek. - 23. i. m. 167 l.-tól. - 24. Legújabbban erről a Temps Modernes említett számában Maurice Godelier: *Système, structure et contradiction dans „Le Capital”*. (828 skk.) - 25. pl. S. Doubrovsky könyve: *Pourquoi la nouvelle critique*, Paris, 1966. - 26. ld. pl. legutóbb R. Jakobson nyilatkozatát a *Lettres Françaises*-ben. (1966. nov. 17. 3-4. l.) - 27. C. Lévi-Strauss i. m. 120 l. 224, 273 stb. l. - 28. Lucien Goldman: Előszó a „*Sciences humaines et philosophie*” új kiadásához (Bibl. Médiations, 1966. 10, 11. l.) és R. Fayolle i. m.: 130-136 l. - 29. G. Genette i. m. 159 l. - 30. Barthes véleménye: „a kritikuskak nem feladata, hogy a mű által hordozott jelentést (message) rekonstruálja, csak rendszerét” (i. m. 257 l.) Elméleteiknek heves kritikáját és a jelentés megvédését ld. legújabbban: Mikel Dufrenne: *L'Art est-il langage?* *Revue d'Esthétique*, Paris 1966. I. 1. l.-tól; más oldalról pedig: P. Macherey: *L'analyse littéraire, tombeau des structures*. Temps Modernes, 1966. nov. 907 skk.

FENYŐ ISTVÁN

Gyönyörű sors

Archépoézis Salamon Ernőről

„Nevét Magyarországon alig ismerik” - így kezdte Salamon Ernő emlékét idéző sorait majd két évtizeddel ezelőtt Déry Tibor, s ez a méltatlan helyzet csak a legutóbbi években változott. Életművéről idehaza sokáig nem esett szó, annak értékeire csak Pándi Pál „elsüllyedt irodalmat” feltáró úttörő tanulmányai óta figyeltünk fel, s az épp negyedszázada ukrainai halálba hurcolt poétának csak most jelent meg első költői rangjához méltó, gyűjteményes kiadása Magyarországon.* Azt a kivetettséget és szorongató egyedüllétet, mely életművének egyik alapszólama volt, ennyi év után végre maradéktalanul feloldotta a magyar költészet hét évszázados monumentumába ölelő méltányoló kegyelet és megindult emlékezés.

Már első versében, a *Kenyér mostohái, mi!* című költeményben feltűnik Salamon költészetének sarkalatos témája és alapvető lírai helyzete: a munkások szenvedése és szolidaritása, s ezzel összefüggésben a költő maga-megszabta feladata: pártot állni - József Attila „pörös száj”-képeinek elhivatottságával - az erdélyi néptömegek, közelebbről a Maros menti famunkások, a telepi szegényemberek ügyében:

„Én beszélek, míg éhes szájak vannak,
és amíg nyomor lesz, addig vagyok,
amíg szegények lesznek s gazdagok.”

*Mindmáig békétlenül (*Szépírodalmi Könyvkiadó*)